

משפט שלמה - מלכים א פרק ג

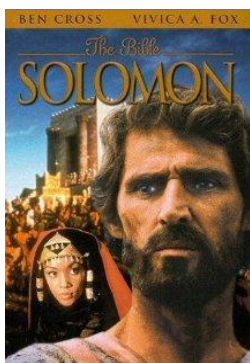
שלומית מעגן

בבואנו ללמד את משפט שלמה במלכים א', פרק ג 16-28, עלינו לעורר אצל התלמידים סקרנות ולדרוך אותם מחדש אל סיפור שחלקם מכירים. לפנינו דרמה - שתי נשים זונות טוענות לאימהות על תינוק חי אחד. שלמה המלך, ניצב בין שתיהן וצריך להכריע מי דוברת אמת ומי שקרנית. מה כבר יש לחדש? הרי הפואנטה של הסיפור לעושה היטב. כמעט כולם מכירים את התחכום והמניפולציה הרגשית שהפעיל שלמה בקראו לגזור את "תינוק המריבה" לשניים. האתגר הפדגוגי מבחינתנו כמורים הוא להוסיף קומה לידע הקיים אצל הלומד, או ליתר דיוק, לחפור פנימה ולבנות מרתף. עלינו לשדרג ולהעמיק את ההכרות הבסיסית של התלמיד עם סיפור משפט שלמה. לשם כך נוסיף לארגז הכלים שלנו שפכטל... יחד נגרד את שכבות הסיפור ונוכל להקשיב מחדש לקולות העולים מן הסיפור. הקשבה רגישה תסייע לנו לגלות בכתובים ממצאים חדשים ואולי אף מסרים לחיים.

שלמה המלך החכם מכל אדם! האומנם?

ניכנס רגע להיכל משפט שלמה. נצפה בקטע מתוך הסרט "THE BIBLE SOLOMON", שנעשה בשנת 1997¹. <http://www.youtube.com/watch?v=uBpFV-Z-kIA>

נתבונן בנשים, במלך בקהל בתינוק, נקשיב לנאמר ונעצר ברגע בו ציווה שלמה: " קחו לי-קֶרֶב" והוא מניף אותו מעל לתינוק (דקה 3:42 בסרטון). בשלב זה השאלה המתבקשת היא: **מי מהנשים דוברת אמת?**

¹ למרות שהסרט באנגלית תלמידים בחט"ב מסתדרים ונכנסים מהר מאוד לעלילה.

כדאי לקיים הצבעה ולרשום על הלוח את תוצאותיה?² רוב הצופים בסרטון שופטים על פי הרושם החיצוני; על פי דמותן של הנשים והרטוריקה של כל אחת מהן. רובנו מתעלמים מההנחיה המפורשת בישיבה, י"א 3: **וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט, וְלֹא לְמַשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ.** שאלה נוספת שראוי לשאול את עצמנו לפני המשך הצפייה בסרטון היא: מה היה קורה אילו...

מה היה קורה אילו האם האמיתית לא הייתה זועקת: תָּנּוּ לָהּ אֶת הַיְלֹד הַחִי, וְהָמַת אֶל תַּמְיָתָהּ. חשוב לזכור כי מדובר באישה ממעמד נחות אשר אינה רגילה להתייצב מול המלך. יציאה כ"כ בוטה נגד הוראת המלך יכולה להסתיים בגזר דין מוות. מי ערב לשלמה שהרגש האימהי יכריע את הרצון הבסיסי של האם לחיות, ויגרום לה לצאת נגד הוראת המלך? אולי האם האמיתית תקפא על מקומה מרוב פחד והלם, ולא תגן על הרך הנולד?

מה גרם לשלמה להיות משוכנע באבסולוטיות של רגש החמלה האימהי? הרי מצאנו במקרא תיאורים של נשים אשר וויתרו על פרי בטן למען מטרות שונות, כפי שמעיד ספר איכה ד', 10: **"יְדֵי נָשִׁים רָחַמְנֵיּוֹת בְּשָׁלוֹ יִלְדֵיהֶן".** ההשערה שאם אמיתית לא תעמוד מנגד בעוד חיי בנה נתונים בסכנה אינה עומדת תמיד במבחן המציאות.

מאידך גיסא, יש לשאול: מה היה קורה אילו שתי הנשים הזונות היו מרחמות על התינוק, ומתנגדות להוראה המגוחכת של מלך צעיר, פזיז וחסר אחריות – לבצוע את התינוק ולחלקו כממון? מה היה פוסק שלמה בסיטואציה כזו? לשלמה, מסתבר, היה יותר מזל משכל. הוא הפעיל מניפולציה רגשית, ולמרבה המזל התרגיל הצליח...

אגב, אנו לא הראשונים שמעיזים להכריז: "המלך הוא טיפשוני". רבי יהודה לדוגמה בקהלת רבה פרשה י' סימן ט"ז, מחמיר יותר מאיתנו וסבור כי שלמה פעל בטיפשות מוחלטת. כך מובא שם:

"אמר רבי יהודה אמר ר' אלעאי אילו הייתי שם (במשפט שלמה) פוקרין (חבל) הייתי כורך על צווארו כשהוא אומר קחו לי חרב. אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג. ועל אותה שעה הוא אומר: **'אי-לך ארץ, שמלכך נער' (קהלת י' 16).**"

מסתבר, שגם רבי יהודה ערך סיור וירטואלי בבית דינו של שלמה. הוא הביט בתיעוב בפניהם של הנוכחים במשפט, אשר העריצו את שלמה על גזר הדין המיוחד; **וַיֵּרְאוּ, מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ, כִּי-חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט.** בניגוד אליהם, רבי יהודה לא התרשם כלל וכלל. אילו היה שם, היה כורך חבל על צווארו של שלמה אשר פעל כנער שוטה וחסר ניסיון.

² בכיתות מתוקשבות מומלץ להיעזר בלוח החכם ובתוכנה המאפשרת הצבעה אישית.

החרב בה ביקש שלמה לבדוק מיהי האם האמתית היא חדה וקטלנית. שלמה נקט בשיטה שאין ממנה מוצא. למזלו, אם התינוק נתמלאה רחמים וזעקתה נשמעה בזמן – אלמלא כן מה היה עושה? האם היה הורג את התינוק? .

כיצד בחר המלך בדרך שיתכן שאין ממנה מוצא?

בשלב זה נפתח את ארגז הכלים שלנו, נשלוף מתוכו זכוכית מגדלת, נעיין בפס' 24-25 ונשאל: היכן היתה החרב? מי אחז בה והאם היא בכלל הונפה?
"וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ, קָחוּ לִי חֶרֶב; וַיָּבֹאוּ הַחֶרֶב, לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. כֹּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ, גָּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי לְשָׁנַיִם; וַתֵּנוּ אֶת הַחֶצִי לְאַחַת, וְאֶת הַחֶצִי לְאַחַת."

ובכן, מעיין מדוקדק בכתוב עולה כי המלך דאג שהחרב תהיה לפניו. הוא אומנם ציווה "גזרו את הילד החי לשניים" אך החרב לא בהכרח הונפה. אנו רגילים לדמיין כי האם האמתית מסתערת על התינוק ברגע המכריע ומצילה את הילד מלהב החרב החדה. אולם יתכן ששלמה כלל לא נזקק ל"מבחן החרב", וידע טרם המבחן – מיהי האם האמתית...

משפט שלמה – גוסטב דורה

"מות וחיים ביד לשון" (משלי י"ח, כ"א)

שלמה, החכם מכל אדם, מלמד אותנו דבר או שניים על פרוצדורה משפטית; שופט מחויב להקשיב היטב לדוברים במשפט. על מנת לבסס ולאמת את הבנתו, חייב השופט לחזור ולהשמיע את טענות הדוברים בלשונו.

פרוצדורה משפטית זו נקבעה כהלכה. כך מסביר רמב"ם בהלכות סנהדרין כא, ט:
"צריך הדיין לשמוע טענות בעלי הדין, וְלִשְׁנוֹת (לחזור על) טענותיהם".

כראייה מביא הרמב"ם את דברי שלמה בשלב סיכום הטענות ולפני שהכריז על מבחן החרב. בעזרת זכוכית המגדלת שבידינו ניתן לחשוף בכתוב פרט נוסף. לאחר ששלמה חוזר על דברי הנשים, מצויה בסיום פס' 23 הפסקה המכונה 'פרשה פתוחה'.
כג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אִמְרָת, זֶה בְּנֵי הַחַי וּבְנֵי הַמֵּת; וְזֹאת אִמְרָת לֹא כִי, בְּנֵי הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי. {פ}

כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ, קָחוּ לִי חֶרֶב; ... גִּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי לְשָׁנַיִם; וּתְנוּ אֶת הַחֶצִי לְאַחַת, וְאֶת הַחֶצִי לְאַחַת.

זוהי הפסקה משמעותית שצריך לתת לה במה. הפסקה זו כמו מחזירה אותנו אל בין כתלי בית המשפט, אל הרגע בו לוקח שלמה פסק זמן, חושב רגע ואף ומהרהר בקול. **מסתבר כי דווקא ברגעי ההרהור הללו, טמון השלב המהותי של משפט שלמה, ולא בהכרח בשלב "מבחן החרב".**

השקט שלפני הסערה הוא הרגע המכריע. זה השלב בו שקל המלך את טענות הנשים זו מול זו, השמיע לעצמו את טענותיהן והבין דבר מה. כמו שלמה המלך - גם אנו מבינים, כי רק האזנה רגישה לדברי הנשים תוביל לחקר האמת. זה הרגע בו עלינו לקלף את השכבות מאחורי הפסוקים והמלל, לחדד אוזניים ולהקשיב לקולות.

מה זאת אומרת מה זאת אומרת?

הנשים המתדיינות חסרות שם. כדי להקל על הדיון נקרא להן "התובעת" ו"הנתבעת". התובעת היא האישה הפותחת את הדיון במונולוג ארוך בפס' 17 – 21: **בִּי אֲדֹנָי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יָשְׁבַת בְּבֵית אֶחָד וְאֵלֶּךְ עִמָּה בְּבֵית. יֵה וְיֵהי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וְתֵלֵד גַּם-הָאִשָּׁה הַזֹּאת וְאֶנְחֶנּוּ יַחְדָּו אִין-זָר אֶתְנוּ בְּבֵית זֹלָתִי שְׁתִּים-אֶנְחֶנּוּ בְּבֵית. יט וַיָּמַת בֶּן-הָאִשָּׁה הַזֹּאת לַיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו. כ וְתִקְּמוּ בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וְתִקַּח אֶת-בְּנֵי מֵאֲצָלִי וְאֶמְתָּךְ יִשְׁנֶה וְתִשְׁכַּיְבֶהוּ בְּחִיקָה וְאֶת-בְּנֵה הַיָּמָת הַשְּׁכִיבָה בְּחִיקָי. כא וְאֶקָּם בְּבִקְרָה לְהִינִיק אֶת-בְּנֵי וְהִנֵּה-יָמַת וְאֶתְבוֹנֵן אֶלְיוּ בְּבִקְרָה וְהִנֵּה לֹא-הָיָה בְּנֵי אֲשֶׁר יִלְדְתִי.** ואילו הנתבעת משיבה במשפט: **לֹא כִּי בְּנֵי הַחַי וּבְנֵה הַיָּמָת (פס' 22).**

נשים לב שעל כך עונה התובעת: **לֹא כִּי בְּנֵה הַיָּמָת וּבְנֵי הַחַי (המשך פסוק 22)**

ובכן, מה שמע שלמה בדברי הנשים שגרם לו להרהר? מדוע מצא לנכון לחזור ולהשמיע את טענת הסיכום של כל אחת מהנשים? כיצד הצליח לתמצת למשפט אחד את המונולוג הארוך של התובעת ולייצבו במאזנים מול המשפט הבודד של הנתבעת? אולי יש במשפט שניסח שלמה, בשם הנשים, רמז שיסייע בחשיפת האם האמיתית?

ברגע המשפט, שהוא גם סוג של תחרות לחיים או למוות, חושבת כל אם על "הקלף האמיתי" שיש לה ביד³. האמא השקרנית מרוכזת בבן המת. לעומתה האם האמיתית חושבת רק על בנה החי. לכן, כל אחת מהן מסגירה את מחשבות ליבה בסדר בו היא מסכמת את טענותיה;

לא כי, בְּנֵי הַחַי וּבְנֵי הַמֵּת אומרת הנתבעת בפס' 22

לא כי, בְּנֵי הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי משיבה לה התובעת בהמשך הפסוק.

שלמה הקשוב והרגיש, הבחין כי הנתבעת הקדימה את החי למת. במרכז מעייניה ניצב התינוק החי. עבורה הוא העיקר ובו היא פותחת. לעומתה, התובעת מוטרדת מהתינוק המת. היא פותחת את דבריה ומדגישה כי התינוק המת שייך לאישה השנייה, ורק לאחר מכן מציינת כי החי הוא בנה. יתכן שזה מעיד על רצונה להיפטר מ"הקלף המטריד" שביתה, מהתינוק שנטלה ברשלנות את חייו. לכן מספרת התובעת באופן רהוט ומהוקצע סיפור בדים על החלפת תינוק באישון הלילה. אם נמשיך לקלף את דברי התובעת נגלה כי ההחלפה כלל לא התבצעה. כל אם אחזה בתינוק האמיתי שלה.

התובעת ממשיכה להפליל את עצמה מבלי משים.

כך לדוגמא התובעת מעידה כי רק שתי הנשים שהו בבית ושהיא עצמה ישנה במהלך ביצוע הפשע, ככתוב אֵין זָר אֶתְנוּ בְּבֵית, זולתי שְׁתֵּים אֲנַחְנוּ, בְּבֵית... וַיָּמַת בֶּן-הָאִשָּׁה הַזֹּאת, לַיְלָה, אֲשֶׁר שָׁכְבָה, עָלָיו. וַתִּקֶּם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת-בְּנֵי מֵאֶצְלִי, וַאֲמַתְךָ יְשֻׁנָּה. חוקר מיומן מיד נדרך ותוהה - כיצד מסוגלת התובעת לדווח למלך על האופן בו מת התינוק ועל פעולותיה של האישה השנייה? האם רואה היא מתוך שינה? סיבת המוות של התינוק יכולה להיות גם הכשת נחש או נשיכת עקרב ולא בהכרח חנק. נראה כי על ראש הגנב בוער הכובע, והתובעת היא זו ששכבה על התינוק וגרמה ברשלנות למותו.

כמו כן במהלך עדותה, פולטת התובעת, מבלי להרגיש, את האמת; וַאֲקֶם בְּבִקְרָה לְהִינִיק אֶת בְּנֵי, וְהִנֵּה מֵת; אך מיד היא מתעשתת ומתקנת את עצמה - וַאֲתַבּוֹן אֵלָיו בְּבִקְרָה, וְהִנֵּה לֹא הָיָה בְּנֵי אֲשֶׁר יִלְדָתִי. בדבריה ניכר סרבול והחזרה על המילה בבקר מיותרת ומדגישה את מעידתה בלשון.

מבחן החרב לשם מה?

³ בקיאים ב"תורת המשחקים" מסבירים כי שלמה היה צריך לגלות מי מהאמהות היא 'שחקן יונה' (מוכר בכינוי שחקן שפן או -'צ'יקן') ומיהי 'שחקן נץ'. מדובר במודל בו כל אחד מהשחקנים לא מעוניין לוותר, אולם אם שני השחקנים יתעקשו ולא יוותרו, התוצאה המתקבלת תהיה הגרועה ביותר עבור שניהם. על יד "מבחן החרב" יצר שלמה מצב קאוטי בו הנשים נאלצו להכריע ולפעול כשחקן נץ או כשחקן יונה.

מבחן החרב משמש כלי בידי שלמה לחשיפה מלאה של האמת. ההקשבה הרגישה לדברי הנשים כבר הנהירה לשלמה החכם מכל אדם את האמת. עתה עליו לחשוף אותה באופן מובהק לעיני כל.

חכמת שלמה באה לידי ביטוי גם באיפוק ובשתיקה שהפגין, כאשר בחר שלא לעמת את התובעת עם העדות המפלילה, אלא להציב לה מבחן נוסף ולבדוק כיצד תעמוד בו. כידוע, סייג לחכמה - שתיקה. לעיתים כדאי להמתין, לא לתקוף מיד, אלא לתת לפושע, להמשיך להתבצר בעמדתו, לשים לו "רגל" קטנה והוא כבר ימעד בעוצמה רבה.

יש הטוענים כי מבחן החרב כלל לא נועד לבחון מיהי האם הביולוגית. השאלה האמיתית והמהותית שבחן שלמה היא - מיהי האם הראויה מבחינה מוסרית? אליבא דשיטה זו האם שתדאג לחיי התינוק לפני הדאגה לאינטרסים האישיים שלה, היא אם מסורה, לכן היא האם הראויה לגדל את התינוק.

ההכרעה בדבר הורים עדיפות ההורה הביולוגי לעומת הורה ראוי, ולהיפך, הינה סוגיה שמעסיקה באופן מתמיד את רשויות המשפט, כפי שניתן לראות בקישור המצורף - [תינוק](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3025274,00.html)

[המריבה](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3025274,00.html)

סוף דבר – הכל נשמע; אין אמת אחת!

לאחר שהוכחנו באופן שיטתי כי התובעת היא האם השקרנית, ראוי להטיל ספק בדבר ולהצביע על אפשרות שנייה.

נתחיל מהסוף להתחלה. ברור כי האם האמיתית היא זו האומרת בפס' 26: **בִּי אֲדֹנָי תָּנוּ לָהּ אֶת הַיָּלֹד הַחַי, וְהֵמֵת אֶל תְּמִיתָהּ**; הביטוי "**בי אדוני**" בו משתמשת האם האמיתית, נאמר כבר בפס' 17, על ידי התובעת: **וְתֵאמֶר הָאִשָּׁה הָאֹחֶת, בִּי אֲדֹנָי, אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת, יִשְׁבֹּת בְּבֵית אָחָד; וְאֵלֶּךְ עִמָּה, בְּבֵית. הַתּוֹבַעַת רָגִילָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּבִטּוּי הַמַּעִיד** על הכנעה, נימוס ונתינת כבוד. היא משתמשת בו גם ברגע האמת במבחן החרב. לכן דווקא התובעת היא האם האמיתית. יתרה מכך היא אקטיבית, אכפתית ומשקיעה מאמץ לשכנע בצדקתה. לעומתה האם השנייה, מתאפיינת בסגנון דיבור לקוני, מרוחק וקר: **לֹא כִי, בְּנֵי הַחַי וּבְנֵי הַמֵּת, וּבַהֲמִשְׁךְ: גַּם לִי גַם לְךָ לֹא יִהְיֶה גְזֹרָה**. אין לה כבוד כלפי המלך והמעמד. היא אינה משתדלת להגן על עמדתה - ולכן נוצר רושם שהיא אינה האם האמיתית.

כמה קשה להחליט!!

העמימות סביב דמותה של האם שזכתה במשפט - אינה מקרית. הקושי לקבוע את מי זיכה שלמה - את התובעת או הנתבעת, הופך את המשפט לאבטיפוס של עיון רב צדדי בסוגיה.

יתכן כי כל אחת מהנשים, הייתה משוכנעת כי האמת עימה והתינוק שלה. גם האם השקרנית האמינה כי הבן החי הוא שלה. אולם, בפועל - במבחן המציאות, רק האם הראויה זכתה בילד. **המסר הבולט בפסיקתו של שלמה הוא שגישת הוויתור עדיפה לעיתים מגישת "הכל או כלום".**

האם שהתעקשה על אמת אבסולוטית אחת, בבחינת גם לי גם לך לא יהיה, והעדיפה את ערך ה"אמת" על פני ערך חיי התינוק אינה ראויה לגדל את התינוק. אמונה בערך מסוים ואחיזה בו היא חיונית ומהותית לקיום חיים משמעותיים. יחד עם זאת, התבצרות עיקשת ועיוורת באמת אבסולוטית, ללא ראיית האחר וללא הכלת ערכים נוספים, עלולה להוביל לנוק-אאוט ולגול-עצמי.

לסיכום, שערי הצדק בהיכל-שלמה פתוחים לרווחה לכל איש ולכל אישה, ללא הבדל בין מעמד חברתי, מקצוע או מין. פתיחת השערים משקפת את הפתיחות והנכונות של שלמה להקשיב לקולות באופן אמתי. לגרד את השכבות החיצוניות ולחוש את הנשפטים ללא משוא פנים וללא השפעה חיצונית.

ביבליוגרפיה:

- משה גרסיאל, "שתי אימהות זונות וילד חי אחד – שלוש חידות בסיפור משפט שלמה", **בית מקרא** קעח (תשס"ד ג), עמ' 32 – 53.
- אליעזר חדד, "משפט שלמה", **מגדים**, כ"ז תשנ"ז, עמ' 101 - 111.
- אליה וגילה ליבוביץ, "משפט שלמה", **בית מקרא** קכ"ב (תש"ן ג), עמ' 242 - 244.
- גלעד ששון, "אי לך ארץ שמלכך נער – השגות חז"ל על משפט שלמה", **בית מקרא** קע"ט (תשס"ד ד'), עמ' 191 - 210.
- יהודה אייזנברג, [משפט שלמה](#) באתר "דעת"
<http://www.daat.ac.il/daat/tanach/rishonim/mishpat-2.htm>
- גליה סמו, [משפט שלמה](#) באתר "מט"ח"
<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14251>
- יהודה בלו, [משפט שלמה בראי תורת המשחקים](#), באתר "רשימות מן התיבה הלבנה",
דצמבר; <http://benhateva.wordpress.com/2007/12/16/39374>

